

Eşvâk Said Radinî, “Hacamat ve Fıkhî Hükümleri”

Ashwaq Said Radinî, Hijama (Cupping Therapy) and Its Rulings in Islamic Law

Çeviren/Translator: Abdülkadir Şanalımış

Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Phd. Student, Uludağ University, Bursa/Turkey

abdulkadirsanalimis@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6654-0232>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Çeviri Makalesi / Translation Article

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Aralık 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Mayıs / May 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Mayıs / May 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mayıs / May

Atıf / Citation: Radinî, Eşvâk Said. “Hacamat ve Fıkhî Hükümleri” çev. Abdülkadir Şanalımış. *edid: edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* (Mayıs/May 2021): 245-266

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | mailto: iifdergi@bilecik.edu.tr

Copyright © Published by Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Öz*

Müslümanlar, tıbb-ı nebevînin¹ modern tıp çağında ortaya çıkan, iyileşmesi mümkün gözükmeyen dermansız birçok hastalıklara karşı tedavi ve sağlık bilimlileri ile dolu olduğunu hayretle müşahede etmektedirler. Söz konusu tıbb-ı nebevînin unsurlarından olan hacamata gereken önemin verildiği söylenemez. Bu sebeple Müslüman toplumlarda hastaların sıkıntılarını dindirme sadedinde modern tıbbın tedavi edemediği bazı hastalıkların tedavisinde ön plana çıkan hacamat, hekimlerin ve araştırmacıların önünde alternatif tıbbın dayanaklarından biri olarak görülerek sağlık bilimlileri sahasında yeni bir kapı açılmış olmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: 1.) Hacamatın birçok faydaları vardır. En önemlileri; elem ve ıstırapları hafifletmesi, kan dolaşım sistemini canlı tutması, eklem yerlerine hareket sağlaması ve vücutta bulunan zehirli maddeleri, toksinleri gidermede etkili olması vb. insan sağlığına olan yararları sayılabilir. 2.) Hacamat, kuru ve yaş olmak üzere iki farklı tedavi yöntemi ile uygulanır. 3.) Önemli hacamat yerleri; baş, omuzlar, boyun damarları, dizler, ayakların arka kısmıdır. 4.) Hz. Peygamber'den (s.a.s.) hacamatın herhangi bir muayyen vakitte veya günde yapılıp yapılmamasına dair emir ve yasağı vârid olmamıştır. 5.) Hacamatın uygulanması abdesti bozar, orucu bozmaz. Ancak Hanbelî mezhebine göre hacamat orucu bozar. Hacda ihrama giren bir kişinin baş ve diğer azalarına hacamat yapılmasına âlimler cevaz vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, hacamat, hüküm, tıbb-ı nebevî, sağlık.

Abstract

Some Muslims know that the prophetic medicine is full of science pharmaceutical and therapeutic for many incurable diseases, which emerged in the era of modern medicine who stood bewildered before them, and here is the cupping element of prophetic medicine, which did not give her the importance of it, open to us today, a new chapter in the treatment of some diseases that modern medicine could not treat of and open another door in front of doctors and researchers to make it one of the pillars of alternative medicine to help ease the suffering of disease in Islamic societies, and others. Results of this research are summarized as follows: 1) The cupping has many advantages of the most important pain relief and stimulate blood circulation, and have effectively influenced the movement of the joints and remove toxins, and others. 2) The cupping of the two types, dry and wet and each and every one of them the way. 3) Of the most important positions held by cupping it is head and shoulders and Alokhaddaan, knee and back of the foot. 4) Not true that the Prophet peace be upon him any talk of ordering or terminated on the day of cupping or time specific. 5) The cupping does invalidate ablution,

* Orijinal ismi "el-Hacâmatü ve ahkâmuha fi'l-fıkh'l-İslâmî" olan bu makale, Bağdat Üniversitesi'ne bağlı Eğitim Fakültesinin Kuran ilimleri bölümünün "Mecelletü külliyyeti'l-âdâb" eğitim fakültesi dergisinde 99. sayısında yayınlanmıştır. Yazar, makalesinde hacamatın tıbb-ı nebevî içerisindeki önemi, faydaları, tedavi yöntemleri açısından uygulanışı, çeşitleri, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) konuyla alakalı rivayetler ve ilgili fıkhî hükümler üzerinde durmuştur. Eşvâk Said Radinî, 2003 yılından beri Bağdat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Kuran ilimleri ve İslami eğitim bölümünde mukayeseli İslam hukuku dersleri vermekte olan yazar halen aynı üniversitede görevini sürdürmektedir. Uzmanlık alanı mukayeseli İslam hukuku olan yazarın başlıca çalışma alanları "İslam aile hukuku", "İslam miras hukuku", "İslam hukukunda çocuk" gibi konular zikredilebilir.

¹ Tıbb-ı nebevî, "insan bedeninin beslenip korunmasına dair Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ne söylediğinin öğrenildiği ilimdir" şeklinde tanımlanmıştır. Tıbb-ı nebevî, bazı müellifler tarafından daha geniş kapsamlı düşünülerek, "Hz. Peygamber'den (s.a.s.) tıp konusunda nakledilen âyet ve hadislerin bütünüdür" denilmiştir. Bu durumda bu ilme "et-tıbbu'l-İslâmî" denilmesi daha uygundur. Ne var ki bu terim, ilim tarihçileri tarafından İslâm medeniyetinin altın çağı kabul edilen dönemlerdeki Arap tıbbı için kullanılmıştır; dolayısıyla söz konusu ilme "tıbb-ı nebevî" denilmesi daha uygun bulunmuştur. Tekneş, Aydın, "Alternatif İslâmî tıp "Tıbb-ı Nebevî", *Divan Dergisi*, 3/4 (1998), 58. (Müt.)

either in the fast does not break the fast, but the Hanbali They said that they break the fast, and in the campuses, the scientists think may be cupping the head and the other.

Keywords: Islamic law, Hijama, Rulings, Tibbu'n-nabbi, Health.

GİRİŞ

Âlemlerin Rabbine hamdolsun peygamberlerin en şerefli efendimize salatü selam olsun. Alternatif tıba geçmiş yüzyıllarda ve günümüzde inceleme ve araştırma açısından hiç olmadığı kadar ilgi uyandı. Eski dönemlerde insanlar başka alternatif olmadığı için klasik tıba başvuruyorlardı. Klasik tıp bir dönem uygulama alanında düzenli programlı ilmî bir araştırmadan yoksun kaldığı için adeta gizli kaldı ve geleneksel halk hekimliğine² dönüşemedi. Bugün ise gerçekten alternatif tıp, günümüz ilmî çalışmalarının bir semeresi olarak sabit ilmi esaslara sahip, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma farklılık arz eden kuralları ve şartları olan bir hüviyete sahiptir. Tıbbın bu çeşidinin ihmal edilmesi, resmi makamların alternatif tıbbi ve kurallarını görmezlikten gelmesi durumunda aldatıcı ve uygun olmayan yöntemler ile uygulanagelen halk hekimliği gündeme gelir. Bu durumda uygulanagelen tıbbî anlayış güvenilir kurallardan ve ilmi prensiplerden uzak olmakla kalmaz, insan hayatının tehlikeye atıldığı bir seviyeye gelinir.

Geniş araştırmalar sonucu hacamat, alternatif tıbbın önemli bir bölümü olarak kabul edilmiş, bu tedavi yöntemi neticesinde gözle görülür başarıların gerçekleşmesi, konu çerçevesinde yapılan araştırmaların sayısının her geçen gün artması dikkatleri çekmiştir. Günümüz şartlarında hacamat, ertelenemeyecek kadar bir ehemmiyete sahip olan, akupunktur³ ve masajdan sonra üçüncü önemli tıbbi tedavi olarak sayılmaktadır. Tıbbi tedaviler içerisinde hacamatın, ileriki dönemlerde en önemli bir konuma yükseleceğine şüphemiz yoktur. Hacamat, bu ümmetin Peygamber'inin (s.a.s.) getirdiği bir tıbb-ı nebevî uygulaması olmasına rağmen ne yazık ki diğer sünnetlerde olduğu gibi buna da gereken önem verilmemiş ve ihmal edilmiştir. Bu önemli konunun gündeme getirilmesi garipsenmemesi gerekir. Çünkü ümmet-i Muhammed'in evlatları iki hususun farkında değildir; a) Gerçek anlamda Kuran ve sünnetin ihya edilmesi için ilmî araştırmaları gerçekleştirmek dini bir görevdir. b) Hacamat vb. tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi saygın ve değerli bir hayatı yaşayabilmek için gereklidir. Bu sebeple araştırmanın başlığı "Hacamat ve İslam Fıkhdaki Hükümleri" olarak belirlen-

² Halk tıbbi ve halk hekimliği, binlerce yıldır tecrübe edilerek geniş ve açık şekilde öğrenilmiş, yararlanılmış ve sözlü aktarım yoluyla sonraki nesillere bilgisi ve uygulamaları aktarılmış, düzenlenmiş bir sistem olarak tanımlanabilir. Mustafa Sever, "Halk Tıbbi, Halk Hekimliği", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 9/17 (2015), 181. (Müt.)

³ Akupunktur vücutta bulunan belirli noktalara ince iğnelerin uygulanması ile yapılan bir tedavidir. Ümit Aktaş, "Akupunktur Tedavisi Nedir", <https://www.umitaktas.com>. (Müt.)

di. Araştırma mukaddime ile beraber üç konuda işlenmiş olup, sonuç bölümüyle değerlendirilmiştir.

Birinci konuda; hacamatın tanımı üzerinde durulmuştur.

İkinci konuda; hacamatın çeşitleri, uygulanış şekli, vücutta uygulanması gereken yerler ve uygulanma vakitleri incelenmiştir.

Üçüncü konuda; ihrama girme, oruç ve taharet, hacamat tedavisi karşılığı ücret almanın hükmü vb. hacamat ile alakalı olan fikhî hükümler üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise araştırmanın önemli neticeleri özetle belirtilmiştir.

1. HACAMATIN MAHİYETİ

Birinci konuda hacamatın dil ve terim anlamları, hacamatın kısaca tarihcisi ve faydaları yönleri ele alınmıştır.

1.1. Hacamatın Tanımı

Hacamat: Kelimenin aslı Arapça'da "hacm" kökünden gelmekte olup "emmek" anlamına gelir. Araplar arasında bir çocuk annesinin göğsünü emdiği zaman "haceme's-sabiyyu sedye ümmihi" derler. (Yani "hâceme" fiilini "masse" emmek anlamında kullanırlar.). "Hicâm" emme fiili için "hicâmat" ise hacamat diye bilinen kan alma ameliyesi için kullanılır. Hacamat yapan (haccâm) kişinin kan almak için kullandığı neşter vb. âletlere "mihcem" denir.⁴

Terim olarak fıkıh bilginlerinin kelimelerinde hacamat; "emme yoluyla özellikle kafanın arka kısmından ustura, neşter vb. âletle çizip kan almaya denir. "Fasd" ise hacamattan farklı bir uygulamadır. Bazı âlimler ise vücudun herhangi bir uzvuna bu işlemin yapılabileceğini belirtmişlerdir.⁵ Hacamat ile yakın anlamlı bir terim de "fasd"dır. "Fasd" vücuttaki damarı yarmak, kesmek anlamındadır. Arapça'da damarı kesmek ve kan almak anlamında fiili mazi, muzari, mastar ve ismi meful kalıpları şöyledir; fesadehu-yefsiduhu-fasden-ve fisâden-fehuve mefsûd-ve fesîd. Araplar cahiliye döneminde denenin damarını kesip kanından içme anlamında "fesede'n-nâka" ifadesini kullanırlardı.⁶ Birçok araştırmacı hacamat ve fasd tabirini aynı anlamda kullanırlar. Ancak terim anlamları açısından aralarında fark vardır. Şöyle ki; "fasd" toplardamardan kan almaktır. "İdma" tabiri ile ifade edilen hacamat

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "Hacm maddesi" (Beyrut: Dârü Sâdır, 1993), 3/620.

⁵ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-şâğîr*, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1972), 3/403.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/110.

ise vücudun herhangi bir yerinden, uzvundan herhangi bir metotla kan alma işlemine denir.⁷

1.2. Hacamatın Tarihçesi

Hacamata insanoğlu eski asırlardan beri aşına olmuş, birçok beşeri toplum bu tedavi usulünü öğrenmiştir. Hacamatı ilk olarak uygulayan eski Mısırlılar ile Çinliler olmuştur. Mısırlıların kullanmış oldukları tıbbî âletler ile cisimlere uyguladıkları motifler, tasviri anlamda hacamatı tanıtan ilk vesikalar olarak milattan yaklaşık 1500 yıl öncelere kadar uzanıyor. Yapılan bu araştırmalarda hacamat için kullanılmak üzere tasarlanan kapların kroki-leri, çizimleri bulunmuştur. Hacamat uygulaması Mısır'ın tüm bölgelerinde yaygınlaşmış, tüm hastalıkları gidermede en önemli tedavi, sıhhati koruyucu en sağlıklı yol olarak tanınmıştır.⁸ Çin'de hacamatın kullanımı ise milattan önce ikinci asra kadar dayanıyor. Meşhur bir Çin atasözü şöyle der; "Akupunktur ve hacamat tedavisi ile hastalıkların yarısından fazlasında şifa bulursun".⁹ M.Ö. 377-460 yılları arasında tıbbın babası olarak tanınan Hipokrat'a ait el yazmalarında, kitabelerde hacamata dair vesika metinleri bulunmuştur. Eski Yunan devletinin altın çağı sayılan dönemde Hipokrat ve arkadaşları hastalıklara karşı şifa yöntemleri, tabi tedavi vasıtaları bulma arayışına girdiler. Hastalıkların kötü ruhlar, hayaletler vb. tarafından meydana geldiği inancını kabul etmeyip sebepleri araştırdılar. Yetersiz ve kötü beslenme düzeni, egzersiz yapmayıp hareketsiz kalma, hissi ve duygusal etkenlere ilaveten iklimsel değişikliklere maruz kalma vb. hususlar bu tıp bilginlerinin ortaya koydukları hastalık sebeplerinden bazılarıdır.¹⁰ Miladi altıncı asırda ise İslam dini; inanç, ibadet, ahlak, muamelat, ahlak kurallarını getiren iyilikleri emreden, kötülükleri yasaklayan ve insan hayatının tamamını kapsayıcı tüm hususiyetlerle beraber bir hidayet kaynağı olarak gel-

⁷ Bessam Hasan Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme* (Cidde: Künûzü'l-Ma'rife, 2008), 210. Fanus ve bardak gibi aletler ile kan almak yahut vücudun istenen yerine kan toplamak için, küçük bir fanus ters tutularak içine süratle sokulup çıkarılan bir alev vasıtasıyla havası boşaltıldıktan sonra vücuda kapatılmakta, böylece kanın, üzerindeki hava basıncının azaldığı o kesime hücum etmesi sağlanmaktadır. Eğer amaç sadece kan toplamak değil kılcal damarlardan kan almaksa fanus, o kesim bir bıçakla çizildikten sonra kapatılır ve bu durumda kan iç basıncın etkisiyle kolaylıkla dışarı çıkar, yani fanus tarafından emilmiş olur. Bu işlemlerden birincisine "kuru hacamat", ikincisine "kanlı hacamat" denir. Ancak Türkçe'de hacamat denilince akla daha çok ikincisi veya atar ve toplardamarlardan fazla miktarda kan alınması gelmektedir ki bunun adı Arapça'da fasddır; bu işi yapana da fassâd adı verilir. Türk halkı arasında kuru hacamat için "şişe çekme" tabiri kullanılır. Bk. Abdullah Köşe, "Hacamat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 14/422. (Müt.)

⁸ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 130.

⁹ İbrahim b. Abdullah Hâzmî, *el-Hacâmetü ve ahkâmuha ve fevâiduhâ* (Riyad: Dârü's-Şerîf, 1992), 290.

¹⁰ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 140.

miştir. Hacamatı da, uygulayanın ecir kazanacağı bir sünnet-i seniyye olarak getiren Hz. Peygamber'dir (s.a.s.). 19. asırda ise kuru hacamatın savunucularının fazla oluşu sebebiyle, kanlı hacamattan (yaş hacamattan) daha fazla yaygınlaşıp uygulandı. Bu konudaki tartışmalar halen bitmiş değildir. Şu kadar var ki bugün birçok doktor kanlı hacamat uygulamasından kaçınmakta ve tercih etmemekteler.¹¹

19. asrın ortalarında doktorlar hacamattan uzak durmuşlar, bazı sebeplerden ötürü tavsiye etmemişlerdir. En önemli sebeplerden birisi, tıp alanında ilmî araştırmaların yapılması ve bu alanda yeni teorilerin ortaya konmasıdır. İç azalar ve vücuttaki görevleri ile ilgili araştırmalar yapılmış, bu araştırmalar neticesinde vücudun yüzeyinde hacamatın uygulanacağı bir yer tespit edilememiştir. Bu durum 20. Yüzyılda da devam etti. Amerika ve Avrupa'da hacamatı kullananların oranı oldukça düşüktür. Doktorlar arasında bu tedaviyi destekleyenlerin oranı da azdır. Dolayısıyla yeni araştırmalar ışığında yeniden açık ve net bir şekilde bu konuda çalışmalar yapılması gerekir. Günümüze dek hacamat, meşhur tıpçıların ve ilgili meslek sahiplerinin uyguladıkları tıbbi bir tedavi yöntemi olarak sürdürülmüş; ayrıca Yunanistan ve Türkiye'de belli çevrelerdeki evlerde uygulanmaya devam edilmiştir.¹²

1.3. Hacamatın Faydaları

Hz. Peygamber (s.a.s.) "Hacamatta şifa vardır."¹³ buyurmuştur. Son dönemde yapılan bir araştırmaya göre Dımeşk üniversitesi tıp fakültesinden on beş kişilik bir grup bilim adamı 300 kişi üzerinde hacamatı uyguladı. Bu kişiler üzerinde hacamattan önce ve sonrasında toplardamardan kan numunesi alındı. Laboratuvar ortamından yapılan araştırmalar neticesinde hayal denilebilecek şaşırtıcı sonuçlara ulaşıldı. Kan basıncında, nabzın atışında, kanda bulunan şeker miktarının düşmesinde tam bir itidal, kan hücrelerinde, akyuvarlarda ve kan pulcuklarında (trombosit) tabii bir artış, dengeli bir gelişim gözlemlendi.¹⁴

Hacamat, vücuttaki kan dolaşımını canlandırır, hastalıkların giderilmesine yardımcı olacak şekilde ciltteki gözenekleri açar. Hacamat, vücuttaki kan akımını canlı tutan ve düzenleyen sinir sisteminin işlevini gören mekanizma olarak en iyi ve faydalı bir vasıta olarak görülüyor. Hacamat, özellikle uygulandığı bölgede var olan ağrıyı giderir ve adaleleri rahatlatır.¹⁵

¹¹ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 140.

¹² Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 160.

¹³ Buhârî, "Tıb" 13.

¹⁴ Hâzmî, *e-Hacâmetü*, 230.

¹⁵ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 720.

Hacamatın en önemli faydaları şunlardır:¹⁶

* Özellikle vücutta tedavinin yapıldığı uzuvlarda ağrıların azalmasına vesile olduğu gözlemlenmiş olup, tecrübe ile sabittir.

* İnsan vücudunda ağrıyan dokularda ağrının azalması için beyin dokuları tarafından üretilen hormonlar anlamına gelen "endorphin" in salgılanmasını sağlar. Ayrıca vücuttaki mafsalların, eklemlerin hareketli oluşuna, zehirli maddelerin iç azalara olan etkisini azaltmada önemli rol oynar.

* Dokularda bulunan asitlerin giderilmesini sağlar.

* Vücuttaki lenf bezlerinde bulunan, kan plazması ve lenf proteinlerinden oluşan sıvının dolaşımını, kan akışını ve dolaşımını güzelleştirir.

* Vücuttaki azaların ve diğer maddelerin birbirleriyle iletişimde, bağlantısında ve hareketliliğin sağlanmasında denetim mekanizması görevi görür.

* Karaciğer, dalak, pankreas, böbrek, bağırsak, akciğer vb. iç azalardaki bozuklukları sağlıklı duruma kavuşturan tıbbi bir tedavi işlevi görür.

* Adet kanının durması, anne sütünün gelmemesi vb. hormonal akıntılardaki, salgılardaki bozukluklara karşı koruyucu özelliğe sahiptir.

* Atardamarların daralmasına karşı koruyucu özellikte olup, ince ve kalın toplardamarların bakımını yapar. Kan dolaşımını canlı tutar. Bilimsel araştırmalara göre %70 oranla hastalıkların sebebi yeterli kan miktarının vücut azalarına düzenli bir şekilde ulaşmamasıdır.

* Özellikle ayaklarda ve vücudun farklı yerlerinde oluşabilen lenf düğümü iltihabı ve lenf damarının temizlenmesi, canlı olmasına yardımcı olur. Vücutta biriken hastalık tortularının, alüvyonların arıtılmasına bedenden atılmasına vesile olur.

* Vücutun iç organlarına karşı reaksiyon görevi görmekte, canlı tutmakta, azalar arasındaki motivasyonu sağlamaktadır. Hastalık belirtisi olan uzuv için beyne uyarı gönderilmekte, iç organlara hastalık sebebiyle gerekli tedbirlerin alınması için adeta talimatlar gönderme işlemi yapmaktadır.

* Vücutta bulunan karışımları ve hastalık etkilerini giderir. Fasiyal bölge (yüz) ve diğer azalarda adaleler ile cilt arasında kanın toplanmasını engeller. Ürit asitten oluşan kristallerin vücuttan çıkmasını sağlar. Eklemlerde ve böbreklerde oluşan kristal tortularının sebebiyet verdiği nikris (damla hastalığı) vb. hastalıklara ve ağrılara karşı koruyucu bir etkiye sahiptir.

¹⁶ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 720.

* Beyin mekanizmasının canlı tutulmasına, vücutta hareketin sağlanmasına, konuşma, işitme, idrak etme gibi duyuların ve hafızanın güçlü olmasına etki eder.

* Ciltteki hararetin, yanmanın giderilmesinde, cilt dokularındaki metabolizma işlevini iyileştirir. Bedendeki terleme vazifesini görür ve yağ bezlerini güzel çalışmasını sağlar.

* Eklem ağrılarını gideren protein (albümin) içerikli sıvıların salgılanmasını canlandırır.

* Amerika kanser araştırmaları derneği, hacamatın birçok faydalarını serdetmekle beraber, kanser içinde etkili bir tedavi yöntemi olarak tavsiye etmiştir.

2. HACAMATIN ÇEŞİTLERİ, UYGULANIŞ ŞEKLİ, VÜCUTTA UYGULANMASI GEREKEN YERLER VE UYGULAMA VAKİTLERİ

2.1. Hacamatın Çeşitleri ve Uygulanış Şekli

2.1.1. Kuru Hacamat (kuru kupa terapisi)

Bir kimsenin kendisine veya bir başkasına uygulayabileceği bir tedavi şekli olan kuru hacamat kolay tatbik edilebilen, uygulanışında tehlike ve yan tesir içermeyen, riskli olmayan birçok ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu hacamat şeklinin sınırlı bir zaman dilimi içerisinde faydasının ve tedavide başarı oranının bulunmasıyla beraber birçok doktor ve uzman bu hacamat çeşidini tam ve yeterli bir tedavi olarak görmemektedirler. Zira hacamatın uygulanışının temel sebebi: vücudu pis ve mikroplu kanlardan temizlemek, bir azada kan birikmesinin önüne geçebilmektir.¹⁷ Bu da iki ayrı şekilde uygulanır:

2.1.2. Hareketli Kuru Hacamat

Vücuda masaj yapmak suretiyle hacamat uygulanır. Uygulanış şekli de şöyledir: Nane yağı ile zeytinyağı az miktarda ağrının olduğu yere sürülür. Sonra ağırlı yere hacamat kupası konur, bardağın içerisindeki hava yavaş bir şekilde alınır. Günlük olarak beş dakika müddetle romatizma ve ağrıların olduğu yere halka şeklinde hacamat kupası hareket ettirilmek suretiyle tedavi sürdürülür.¹⁸

2.1.3. Sabit Kuru Hacamat:

Bu durumda hacamat kupaları sabit durduğu için içindeki hava alınmaz. Uygulanış şekli şöyledir; yarma işlemi gerçekleştirilmeden günlük olarak beş

¹⁷ Amîka, *el-İlâc bi'l-hicâme*, 147.

¹⁸ Hasan İbn Ubeyd, *el-Hacame* (Cidde: Mektebetü's-Şâmîle, 2007), 120.

dakikalık müddetle hacamat kupaları ağırlı yere konur, içerisindeki hava alınmış olur. Bu tedavi şekli genellikle hareketli kuru hacamattan sonra bir veya iki hafta boyunca devam eder.¹⁹

2.1.4. Yaş Hacamat (yaş kupa terapisi):

Neşter vb. bir aletle vücudun çizilerek kanın alınması işlemidir. Eski zamanlardan günümüze değin en fazla kullanılan hacamat çeşidi budur. Bugün Asya ülkelerinde ve Ortadoğu'da bu uygulama halen sürmektedir. Hastalıkların ve ağrıların kaynağı sayılan pis ve atıl kanın vücuttan çıkarılması ile bu işlem tamamlanmış olur. Bu uygulamanın hacamat uzmanları ve doktorlar tarafından yerine getirilmesi elzemdir. Yaş hacamatın uygulanışı şöyledir; Hastalığın teşhisinden sonra vücutta uygun noktalar belirlenir. Noktalar belirlendikten sonra antiseptik sıvılar ile deri temizlenir. Hacamat şişesi (veya aleti, vantuz) belirlenmiş olan yere konur. Pis kanların, karışımların toplanmasını sağlamak amacıyla öncelikle üç dakika kuru yapılır. Daha sonra kupalar çekilir ve sterilize edilmiş neşter vb. ile vakumlanan noktalara çizikler hızlı bir şekilde atılır. Çiziklerden sonra tekrar kupalar vakumlanarak noktalara konulur. Kupalardan hava çekildikten sonra atıl kan vücuttan uzaklaştırılır. Kanın toplanması engelleninceye kadar bu işlem sürdürülür ve hacamat yapıldığı yer temizlenir. Uygulamanın gerçekleşmesinden sonra hacamat yaptıran kimseye istirahat etmesi tavsiye edilir. Haemophilia (kan hastalığı) ve diyabet hastalık durumlarında ise akupunktur tedavisi uygulanır.²⁰ Vücudun hacamat yapılacak azasına uzunlamasına doğru çizik atılması gerekir (enlemesine doğru yapılmaması gerekir). Özellikle el ve ayaklarda yapılacak uygulamada neşterin bariz damarlara gelmemesine dikkat edilmesi gerekir.²¹

2.2. Hacamatın Vücutta Uygulanması Gereken Yerler

Nebevî hadisleri incelediğimizde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu belirtilen hacamat yerlerinden bahsettiğini görürüz:

2.2.1. Baştan Hacamat

¹⁹ Yahya b. Nasır Havâcî, *el-Hacâme fi davi'l-hadîsi'n-nebevî ve'l-mümâresetü't-tayyibe* (Mektebetü'ş-Şâmile: 2012), 100.

²⁰ Kan hastaları ve şeker hastaları için hacamat tavsiye edilmemiştir. Bunun yerine akupunktur tedavisi veya neşterin uç kısmı ile iğne gibi batırılmak suretiyle basit bir şekilde tedavi uygulanır. Aynı zamanda kadınlar için hamilelik döneminde ve adet zamanında, soğuk algınlığında (nezle) vb. durumlarda hacamatın vücuda zararlı olabileceği belirtilmiştir. *Fevâid ve edrârü'l-hacâmeti's-sihhiyye*, <https://www.hiamag.com>. (Müt.)

²¹ Havâcî, *el-Hacâme*, 100.

Abdullah bin Buhayne'den (r.a.) rivayet edildiğine göre: "Resulullah (s.a.s.) (Veda Hacc'ında) Lahy-i Cemel²² (denilen yer) de ihramlı iken başının ortasından hacamat ettirdi."²³

İbn Abbâs'tan (r.a.): "Resulullah (s.a.s.) ihramlı iken kendisinde bulunan (başının ön kısmındaki) yarım baş ağrısından dolayı başından kan aldırdı."²⁴

Ebu Hureyre'den (r.a.): "Ebu Hind, Resûlullah'ı (s.a.s.) bingıldak kısmından²⁵ hacamat etmişti. Hz. Peygamber (s.a.s.): "Ey Beni Beyaza, Ebu Hind'i evlendirin, onunla evlenin!" buyurdu ve şunu ilave etti: "Eğer tedavi için başvurduğunuz şeylerin birinde hayır varsa bu hacamattır."²⁶

İbn Abbâs'tan (r.a.) bir rivayette "Resulullah (s.a.s.) başından kan aldırdı."²⁷

2.2.2. Omuz Arası ve Boyundaki Damardan Hacamat

Ebu Keşbe el-Emmari'den (r.a.) rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamber (s.a.s.) başından ve iki omuzu arasından kan aldırır ve (alınan kana işaret ederek): "Kim (kendisinden) şu kanları (dışarı) akıtırsa²⁸, artık başka bir hastalık için bir başka yolla tedavi olmaması ona zarar vermez."²⁹ buyurdu.³⁰

Enes'den (r.a.) rivâyete göre: "Rasûlullah (s.a.s.), başının arkasındaki iki yan damarından³¹ ve iki kürek kemiği³² arasından kan aldırmıştı."³³

2.2.3. Kalçadan ve Sırttan Hacamat

İbn Abbas'dan (r.a.) rivayet olunduğuna göre; "Rasûlullah'ı (s.a.s.) üç kişi hacamat yapardı, biri iki kürek kemiği arasındaki yerden diğer ikisi de başının arkasındaki iki yan damarından kan alırlardı."³⁴

²² Lahy-i Cemel; Mekke'ye yakın "akabe-i cuhfe" diye bilinen yerdir.

²³ Buhârî, "Tıb" 14.

²⁴ Buhârî, "Tıb" 15.

²⁵ Yafuh: başın tepesi yani ön kemikle arka kemiğin birleştiği yer ki küçük çocuklarda yumuşak olur, yeni doğmuş çocukların tepesinde ki yumuşak yer, bingıldak. İbrâhîm b. İshak el-Harbî, *Garîbu'l-hadis* (Mekke-i Mükerrreme: Câmîatü Ümmü'l-Kura, 2000), 2/857. Ayrıca bk. El-Meanî, "Yafuh", almaany.com/ar/dict/ar-tr. (Erişim tarihi: 25.07.2020). (Müt.)

²⁶ Ebû Dâvûd, "Nikâh" 27.

²⁷ Buhârî, "Tıb" 14.

²⁸ Hadis metninde geçen "أعرق" fiili "eraka" manasında olup bedende toplanmış olan kanın akıtılması anlamına gelmektedir.

²⁹ Hacamat yaptırma, hastalıklara karşı tedavide yeterli olacağı için başka bir hastalık için tedavi olma gereksinimi duyulmamıştır.

³⁰ Ebû Dâvûd, "Tıb" 4.

³¹ "Ehdean"; boynun iki tarafında bulunan kısımdır. Tıpta "ehda" denilen yer şahdamara denir. Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/66.

³² "Kâhil"; Sırtın üst kısmında yer alan iki kürek kemiği arasındaki yerdir.

³³ Ebû Dâvûd, "Tıb" 4; Tirmizî, "Tıb" 12.

³⁴ Tirmizî, "Tıb" 12.

Câbir'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre "Rasûlullah (s.a.s.) kendisinde bulunan bir ağrıdan³⁵ dolayı kalçasından kan aldırıştır."³⁶

Hz. Enes'den (r.a.) nakledilen rivayette "Rasûlullah (s.a.s.) ihramlı iken sırtından çektiği bir ağrı sebebiyle hacamat oldu."³⁷

Zikrettiğimiz hadislerde hacamatın uygulanması gereken yerlerin; "baş-boynun iki tarafı-iki kürek kemiği ve sırt kısımlarında yoğunlaştığını görüyoruz. Belirtilen bu hacamat yerleri, tevkîfî³⁸ ve taabbudî olmayıp, tıp ilminin ilgilendiği bir alandır. Okumuş olduğum (konuyla alakalı) eserler kapsamında hacamat yerlerinin belirlenmesinde az çok görüş ayrılıkları buldum. Bu da hacamat yerlerinin muayyen bir şekilde belirlenmediğini gösterir. Bilakis bu yerlerin tecrübe ve deneyimler neticesinde insanlara bilgilendirilmesi gereken araştırmaya dayalı bir konu olduğuna işaret edilir. Bazı tıbbî araştırmalarda hacamatın vücutta doksan sekiz yere uygulanabileceği belirtilmiştir. Bunlardan elli beşi sırt kısmı, kırk üçü yüz ve karın bölgesi ve insan vücudunda en önemli uygulama bölgesi sırtın üst kısmı olmakla beraber her hastalık için (bir veya daha fazla) muayyen yerlerin belirlenmesi mümkündür.³⁹

Hacamat yerlerinde standart noktalar olup, bunlar vücuda güç ve gıdayı sağlayan, canlılığı harekete geçiren, enerji kanallarının ve kanın geçtiği geçit ve geçiş yerleri mesabesindeirler. Bu noktalar, bedenın dışından iç kısmına ulaşan gözle görülmeyen geçiş ağlarından ibarettir. Bedendeki geçiş yerleri ve (hacamat için) belirlenmiş noktaları metro istasyonları ve metro tünellerinin şekli gibi zihnimizde canlandırmamız mümkündür. Vücutta belirlenmiş olan bu yerlerin diğer noktalara nazaran sinir sistemi vdğ. azalar ile bağlantılı olduğu ilmi olarak ispat edilmiştir. Bu sebeple bu noktalar üzerinde masaj, iğne vb. batırma, hacamat ile sağlanacak olan revizyonist eylemler vücuttaki hayat (enerji-kan) faktörünün bu kanallarda akışına etki eder.⁴⁰ Bu noktaların etkileri ve yorumlanması fiziki tıp, doğal ilaç, psikiyatri, sinir sistemi, geleneksel Çin tıbbı vb. birçok ekseninde mümkündür. Bu noktaların ele alınış yolları ve tıp ile diğer alanlardaki işlevinin yorumlanması farklılık arz eder, ancak bu yerlerin konumları ve teferruatındaki benzerlik ve uyumda ihtilafsız bir şekilde görüş birliği vardır.

³⁵ Hadis metninde geçen "vet"; vücudun kemik kısmına ulaşmayan et kısmına sirayet eden ağrıdır.

³⁶ Ebû Dâvûd, "Tıb" 5.

³⁷ Nesâî, "Hacc" 94.

³⁸ Tevkîfî; Akılla belirleme imkânı olmayan, bizzat şeriat tarafından belirlenen şeylerdir. Örneğin; namazların rekâtları, vakitleri vb. tevkîfidir. Erdoğan, Mehmet, *Fıkh ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 577. (Müt.)

³⁹ Hasan Kari', *Seddü'l-hâce fi ahkâmî'l-hicâme* (Bahreyn: Mektebetü'ş-Şâmile, 2004), 7-8.

⁴⁰ Amîka, *el-İlâcu bi'l-hicâme*, 170.

(Farzı mahal) bir kimse belirtilen hacamat yerlerinin nasıl ortaya çıkarılacağını sorabilir?

Örneğin, bir kimse vücudunda bir ağrı, omuzlarında kasılma hissettiği zaman bu kişi irade dışı bir yapıda olur ve elini ağrının olduğu yere koyar, orayı ovalar, ağrıyan yeri ovuşturur. İşte bu uygulama “elle tedavi” diye adlandırılmakta olup, hacamat yapılacak yerlerin ortaya çıkarılmasındaki ve iğne yapılacak noktaların belirlenmesindeki ilk aşamayı teşkil eder.⁴¹

2.3. Hacamatın Uygulama Vakitleri

Bu vakitler sünnet-i nebeviye de şu şekilde belirtilmiştir:

Hz. Enes’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre: “Rasûlullah (s.a.s.), ayın on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günlerinde kan aldırırđı.”⁴²

İbn Abbâs (r.a.) rivayetinde ise Hz. Peygamber (s.a.s.) “Kan aldıracağınız en uygun günler her kamerî ayın on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günleridir” buyurmuştur.⁴³

Hadisler, aylar içinde belirlenmiş müstehap vakitleri beyan etmiştir. Hafta içinde hacamat uygulanmasının müstehap olduğu vakit hakkında şu rivayet aktarılmıştır; Ebû Bekre (r.a.) şöyle demiştir; amcam Kebşe binti Ebî Bekre bana haber verdiğine göre onun babası, aile halkını salı günü kan aldirmaktan nehyeder ve Rasûlullah’ın (s.a.s):

“Salı günü kan(ların artma) günüdür. Salı gününde bir saat vardır ki (o saatte akıtılan kan bir daha) dinmez”⁴⁴ dediğini rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd’un tahrirc⁴⁵ ettiği bu rivayetin isnadı Ebû Bekre’nin (r.a.) ravisinden dolayı zayıftır. Ebu Hureyre’nin (r.a.) rivayeti ise şu şekilde merfu olarak nakledilmiştir; “Her kim Çarşamba veya cumartesi günü hacamat yaptırır da, kendisine beyazlık veya cüzzam (alacalık) hastalığı gelirse yalnız kendisini kınasın.”⁴⁶ Hâkim ve Beyhakî’nin tahrirc ettiği bu rivayet, senesinde “metruk” olan ravi Süleyman b. Erkam’ın olması hasebiyle çok zayıf olup sahih bir yolla nakledilmemiştir.⁴⁷

⁴¹ Amîka, *el-İlâcu bi’l-hicâme*, 170.

⁴² Tirmizî, “Tıb” 12; Ebû Dâvûd, “Tıb” 3.

⁴³ Tirmizî, “Tıb” 12.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Tıb” 4.

⁴⁵ Tahrirc: Bir hadisin veya bir kitaptaki hadislerin kaynak eserlerindeki yerlerini tespit ederek değişik yönlerden değerlendirmesini yapma ve bu şekilde yazılan esere denir. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 300-301. (Müt.)

⁴⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/409-410; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 9/340.

⁴⁷ Müellifin belirttiği üzere ravi Süleyman b. Erkam, “metrûku’l-hadîs” olarak kabul edilmiştir. Bk. *Mevsûatü’l-hadîs*, “Süleyman b. Erkam”, hadith.islam-db-com. (Erişim tarihi: 05.12.2020). (Müt.). Metrûku’l-hadîs; Metrûk ravi demektir. Metrûk ise “Sika olduğu belirtilmedi halde bir cerh sebebiyle tenkide uğramış olan raviye” denir. Aydınlı, a.g.e., 181. (Müt.)

İbn-i Ömer'den (r.a.) "Kim hacamat olmak isterse Allah'ın (c.c.) ismini anarak Perşembe günü (hacamat) olsun. Cuma günü, Cumartesi günü ve Pazar günü hacamat olmaktan sakınınız. Pazartesi ve Salı günü de hacamat olunuz. Çarşamba günü hacamat olmaktan sakınınız. Ne cüzâm (hastalığı) ne de baras (hastalığı) Çarşamba günü veya Çarşamba gecesi dışında kalan hiç bir gün veya gecede meydana gelmez.»⁴⁸ Bu rivayeti İbn Mâce es-Sünen'inde zayıf bir tarikle rivayet etmiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) *eş-Şıbbü'n-nebevî* de "ilk ve son haftaya göre ay ortası ile onu takip eden haftanın hacamat için en uygun zaman olduğunu, ihtiyaç anında yaptırıldığı takdirde ise ayın başı veya sonunda herhangi bir zamanda fark etmeksizin kişiye fayda sağlayacağını"⁴⁹ belirtir. İlgili bu hadisleri araştıran kişi bu rivayetlerin sahih olarak aktarılmadığını, hepsinin zayıf olduğunu tetkik eder. Nitekim bu hususu âlimler vurgulamış, İbn Kayyim, "hacamat günlerine dair tüm bu rivayetlerin zayıf olduğunu", İbn Hacer Askalânî (ö. 852/1449) "hacamat için uygun vakitler hakkında varid olan rivayetlerin sıhhat değeri taşımadığını" ifade etmiş, bu açıklamasıyla sanki hacamat için belli bir zaman tayininin söz konusu olmadığını, ihtiyaç anında icra edileceğine işaret etmiştir. İbn Hacer, zamanındaki tabiplerden naklettiğine göre hacamat için en faydalı vakit; (günün) ikinci veya üçüncü saatinde yapılması, kusma, cima ve hamama girildikten sonra, açlık ve tokluk akabinde yaptırılmaması tavsiye edilmiştir.⁵⁰

Özetle hacamat vaktinin "şu gün" veya "muayyen şu vakitte" belirlenmesiyle alakalı olarak emir ve nehiy anlamında Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sahih bir rivayet aktarılmamıştır. Ancak kameri ayın 17-19-21. günleri ile ilgili rivayetlerin hasen derecesine ulaşması sebebiyle bu vakitlerde hacamat olmak güzel görülmüştür. Koruyucu tedbir amacıyla hacamat yaptıracak olan bir müminin bu vakitlere riayet etmesi mümkündür. Bir hastalığın tedavisi için hacamat olacak olan kişinin bu vakitleri beklemesi gerekmez, ihtiyaç anında hacamat yaptırır. Bu hususta ümmetin âlimlerinin çoğunluğu görüş birliğine varmış, tıpta bu görüşü isabetli bulmuştur.

3. HACAMATA BAĞLI FIKHÎ HÜKÜMLER

Fukaha hacamatla ilgili hükümlerin beyanında taharete ve oruca etkisi, hacamat uygulaması karşılığında ücret almak ve tedavi olmak üzere dört konuda ele almışlardır.⁵¹

⁴⁸ İbn Mâce, "Tıb" 22.

⁴⁹ İbn Kayyim, *eş-Şıbbü'n-nebevî* (Beyrut: Dârü'l-Hilâl, ts.), 12.

⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Kahire: Dârü'l-Kütübü's-Selefiyye, 2015), 10/149.

⁵¹ Aytakin, fıkıh kitaplarında hacamata temas edilen meseleleri; abdestin ve orucun bozulması, ihramlı kişinin hacamat yaptırması, evlilikte denklik konusu, insanlar arasında örf haline

3.1. Hacamatın Abdeste Etkisi

Birinci konu; hacamatın abdesti (tahareti) bozup bozmayacağına dair hükmüdür. Bu konuda fakihler farklı görüşlere sahiptir.

3.1.1. Abdestin Mutlak Olarak Bozulacağı Görüşü

Birinci görüşe göre hacamatla beraber vücutta kanın çıkması abdesti bozan durumlardan birisidir. Hanefî mezhebi bu görüşü benimsemiştir. Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Mebsûṭ*'da "Ben derim ki, abdestini aldıktan sonra hacamat yaptıran kimsenin durumuyla alakalı ne dersin? Dedi ki bu (hacamat) uygulaması onun abdestini bozar."⁵²

3.1.2. Kanın Çok Akması Durumunda Abdestin Bozulacağı Görüşü

İkinci görüşe göre vücuttan kanın çokça çıkması durumu abdest almayı gerektiren sebeplerden birisidir. Ancak çokluğun sınırının belirlenmesinde ihtilaf vardır. Görüşler arasında, insanın çok (fahiş) bulduğu miktarı, avuç içi miktarı veya on parmak miktarı çokluk sınırında kabul edilir. Hanbelî mezhebi bu görüşü benimsemiştir.⁵³

Hanefî ve Hanbelî mezhebi, hacamat ve başka türlü sebeplerle genel olarak vücuttan çıkan kanın abdesti bozduğuna itibar eden deliller ile istidlalde bulunmuştur. Bu delillerden birisi de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Fatma b. Ebi Hubeys'e "Hayır! O ancak bir damar kanıdır, hayız değildir! Sen hayız olduğun günlerde namazdan uzak kal. Sonra guslet, her namaz için abdest al ve namazını kıl!" buyurduğu rivayettir.⁵⁴ Rivayette bu hükme delalet etmesi açısından illeti belirtilen, hükmün konmasına uygun vasıf olarak damar kanının akması üzerinde durulmuştur. Aynı illet hacamat kanında da vardır. Çünkü hacamat kanı da vücuttan çıkan necaset olup anüsten çıkan necasetle benzerlik arz etmektedir.⁵⁵

3.1.3. Abdestin Bozulmayacağı Görüşü

Üçüncü görüşe göre hacamat yaptırmak, damarı yarmak, kan aldirmek abdesti almayı gerektiren bir durum değildir. Şâfiî, Mâlikî ve Zâhirî mezhepleri bu görüşü benimsemişlerdir. *et-Telkîn*'de şöyle belirtilir; "Bedenden

---

geldiği için kıyasın hilafına cevaz verilen akitlere örnek olarak belli bir ücret mukabilinde hacamat yaptırılması, icâre bahsinde hacamattan elde edilen gelirin hükmü, mudârebe bahsinde hacamat masrafların nereden karşılanacağı hususu gibi toplam on bir konu başlığında ele almıştır. Mehmet Ali Aytekin, "Nebevî Tıp Arasında Zikredilen Hacamatın Fikhi Hükmü", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48/48 (Aralık 2019), 214-217. (Müt.)

⁵² Serahsî, *el-Mebsûṭ*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 1/63.

⁵³ Merdâvî, *el-İnsâf* (Beyrut: Dâru İhyau't-Türâsî'l-Arabî, 1956), 1/198.

⁵⁴ Tirmizî, "Tahâre" 96.

⁵⁵ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1973), 1/42.

çıkın bevl ve gaita hariç kusmak, balgam, burun kanaması, hacamat, hastalık (iltihaplanma) abdesti bozmaz."⁵⁶ *el-Üm*'de belirtildiğine göre "kusmak, burun kanaması, hacamat gibi vücuttan çıkan şeyler abdesti bozmaz. Ancak vücuttan çıkan üç şey idrar, gaita ve tenasül uzvuna elin iç kısmıyla dokunmak abdest almayı gerektirir."⁵⁷

el-Muḥallâ'da "Zikrettiklerimizin dışındakiler abdesti bozmaz. Burun kanaması, vücuttan çıkan akıcı kan, tıraştan dolayı veya dişlerden gelen kan, idrar yolundan veya dübürden gelen, hacamat veya damarın yarılmasından dolayı gelen kanlardan dolayı abdest bozulmaz." denmiştir.⁵⁸

Delilleri ise Hz. Enes'in (r.a.) "Resulullah'ı (s.a.s.) hacamat yaptım, bunun akabinde Hz. Peygamber (s.a.s.) namazını kıldı, abdest almadı, hacamat yapılan yerlerini yıkama dışında başka bir şey yapmadı."⁵⁹ rivayetidir. Hacamat kanının abdesti bozduğuna itibar eden görüş tercih şayandır. Çünkü sünnet-i nebeviye hacamat sebebiyle vücuttan çıkan sıvıyı kan olarak nitelemiş ve her kanın necis hükmünde olduğu da vurgulanmıştır.

3.2. Hacamatın Oruca Etkisi

İkinci konu, oruçlu iken hacamat yaptırmanın hükmü ile ilgilidir. Hanbeli mezhebi hariç fukaha, hacamatın orucu bozmadığında ittifak etmiştir.⁶⁰

3.2.1. Hacamatın Orucu Etkilemeyeceği Görüşü

Birinci görüşe göre Hanefîler, (doktor tarafından) kendisine bu yönde tavsiyede bulunulan oruçlunun hacamat yaptırmasının caiz olduğunu belirtmişlerdir. Ancak hacamat kişiyi oruç müddeti içerisinde etkiler ve zayıf düşürürse yaptırın için mekruh olarak kabul edilmiştir. "(Kasıtlı olmadan) kusan, ihtilâm olan ve kan aldırmanın orucu bozulmaz."⁶¹ rivâyeti hacamat yaptırmanın orucunun bozulmayacağına dair delil teşkil eder.⁶² İbn Nüceym,

⁵⁶ Kâdî Abdülvehhâb, *et-Telkîn* (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1989), 1(22).

⁵⁷ Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1980), 1/32.

⁵⁸ İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (Beyrut: Dârü'l-Fikir, 2010), 1/235.

⁵⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/141.

⁶⁰ İbn Hübeyre, *İhtilâfû'l-eimmeti'l-erba'a* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 1/236.

⁶¹ Ebû Dâvûd, "Savm" 30.

⁶² Kan vermenin orucu bozup bozmaması ile ilgili olarak birbirine zıt iki rivayet vardır. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), "Hacamat yapanın ve yaptırmanın (vücuttan tedavi maksadıyla kan alanın ve aynı amaçla vücudundan kan aldırmanın) orucu bozulur." (Ebû Dâvûd, "Savm" 28) buyurmuştur. Öte yandan Resûlullah'ın (s.a.s.) oruçlu iken hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir. (Buhârî, "Savm" 32; Ebû Dâvûd, "Savm" 29). Bu iki hadisi birlikte değerlendiren bilgilerin çoğu, birinci hadisi "Hacamat yapan kişinin, kanı özel alet ile emerken ağzına kaçırabileceği, hacamat yaptırın ise kan verdiği için zayıf düşerek hasta olabileceği için oruçları bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalır." şeklinde yorumlamış ve ikinci hadisi esas alarak kan vermenin orucu bozmayacağı sonucuna varmışlardır. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, kurul.diyaret.gov.tr. (Erişim tarihi: 04.12.2020)

“rivayet edilen hadisten dolayı (vücuda gıda maddesi tarzında bir şeyin girmemesi sebebiyle) hacamatın oruca engel teşkil etmediği, manasıyla gelişmeyeceğini belirtir. Ancak kan aldırma oruçluyu zayıflatacak, halsiz kalmasına sebep olarsa mekruh, aksi halde mekruh değildir.” demiştir.⁶³

Mâlikîler, hacamat yaptıran kişinin bedeninin bir hastalık veya yaratılış itibarıyla zayıf olması gibi durumdan dolayı hacamatın kendisine zarar vermeyeceğine dair kanaat getirirse veya bu hususta şüpheye düşse veya kalbi kan aldırmanın zarar vermeyeceğine kanaat getirirse hacamat yaptırmaması caiz olur.⁶⁴ Hacamat sebebiyle oruç ibadetini sürdürmekten aciz olacağına kanaat getirirse bu takdirde hacamat yaptırmaması o kişiye haram olur. Ancak hacamatı yaptırmaması sebebiyle öleceğinden veya şiddetli bir rahatsızlık geçirmekten korkan kişinin hacamat yaptırmaması gerekli olur. Bu durumda orucunu açmak zorunda kalan kimse orucunun kazasını bilahare tutar, kefaretle de gerekmez.⁶⁵

Şâfiîler de aynı görüştedir. el-Mecmû'da “Şâfiî ve ashabının hacamat yaptıranın oruçlu için caiz olduğu ve orucunun bozulmayacağına, ancak bu durumda hacamat yaptırmamanın daha evla olduklarına” dair görüşleri aktarılmıştır.⁶⁶

Oruçlunun hacamat yapabileceğine dair deliller şu zikri geçen rivayetlerdir:

Süleyman b. Yesar'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre; “Resûlullah (s.a.s.) ihramlı ve oruçlu iken kan aldırırdı.”⁶⁷

İbn Abbâs'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.s.) oruçlu iken kan aldırılmıştır.⁶⁸

3.2.2. Hacamatın Orucu Etkileyeceği Görüşü

İkinci görüşe göre Hanbeliler, hacamatın bu işi meslek edinen kişiye (haccâm) ve yaptıranına etkisi olacağı ve her birisinin oruçlarının bozulacağı görüşünü benimsemişlerdir. İbn Kudâme (ö. 620/1223), el-Muğnî'de “Hacamat bu işi yapan ve yaptıranın orucu bozacağını” belirtmiş,⁶⁹ hacamatın orucu bozacağına dair zikredilen şu rivayeti esas almışlardır:⁷⁰

Şeddâd b. Evs'in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir:

⁶³ İbn Nüceym, *el-Baḥrû' r-râîḳ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), 2/294.

⁶⁴ Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiye ale's-Şerḥi'l-kebîr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010), 1/532.

⁶⁵ İbn Nüceym, *el-Baḥrû' r-râîḳ*, 2/294.

⁶⁶ Nevevî, *el-Mecmû' şerḥu'l-Mülhezzeb* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 6/364.

⁶⁷ Muvatta', "Savm" 10, "Hac" 23.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Savm" 29.

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997), 3/36.

⁷⁰ İbn Hübeyre, *İḥtilâfü'l-e'immeti'l-erba'a*, 1/236.

"Ramazanın on sekizi geçmişti. Rasûlullah (s.a.s.) benim elimi tutmuş bir vaziyette Bakî'de⁷¹, kan aldırmakta olan bir adama uğradı ve şöyle buyurdu: "Kan alanın ve kan aldırmanın orucu bozuldu."⁷²

Hacamatın orucu bozmayacağı görüşü tercih şayandır. Oruçlu iken hacamat yaptırmanın orucu bozacağı veya en azından bunun mekruh olacağı görüşünü benimseyen âlimlerin de bir hayli fazla olmasına binaen ihtiyat gereği bu durumda hacamat yaptırmamanın evla olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Hacamatın İhrama Etkisi

Üçüncüsü ihramlı iken hacamat yaptırılması ile ilgilidir. Âlimler ihramlı kişinin hacamat yaptırmasının caiz olduğunu belirtmişlerdir.

3.3.1. Hanefîlerin Görüşü

Hanefîler, hacamatın ihramın manasıyla çelişmeyeceği görüşündedir. İbn Nüceym, "İhramlının kokulu olmayan sürme sürmesi, sünnet olması (hıtan), damardan kal aldırması (fasd), azı dişini vb. çektirmesi, kırık yerini tedavi ettirip sardırması ve hacamat olması, kendisi hakkında mekruh olmayan şeylerdir." demiştir.⁷³

3.3.2. Mâlikîlerin Görüşü

Mâlikîlerden el-Berâziî (ö. 430/1039) ihramlı kişinin hacamat yaptırıp, hacamat mahallini tıraş etmesi durumunda (haşerat vb.) canlı öldürmediğine kani olduğu sürece kendisine herhangi bir şey gerekmeyeceğini belirtir. Zaruret sebebiyle hacamat yaptırılması ve hacamat mahallinin tıraş edilmesi caizdir. Bu işlemi yaptıran kimsenin fideye ödemesi ve zaruret olmadan hacamatın yaptırılmaması gerekir. İhrama girmiş olan kişinin (ihramlı olan) başka bir kimseyi hacamat yaptırmak için çağırması durumunda hacamatçının bizzat bu işi ihramlı için tayin etmemesi gerekir.⁷⁴ Hacamat yapan kişinin herhangi bir canlıyı öldürmediğine emin olması gerekir. Şayet hacamat

⁷¹ Cennetü'l-bakî; "Medine'de Müslümanların kurduğu ilk mezarlık.", Fayda, Mustafa, "Cennetü'l-bakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/387. (Müt.)

⁷² Buhârî, "Savm" 32.

⁷³ İbn Nüceym, *el-Baḥrû'r-râ'îk*, 2/350.

⁷⁴ İhramlı bir kişinin, kendisi gibi ihramlı olan bir kişiyi hacamatçı olarak çağırması durumunda, hacamatçının hacamati bizzat ihramlı için yaptıracağına dair açık bir beyanatta bulunması kerih görülmüştür. Çünkü ihramlı için yalnız zaruret sebebiyle hacamat yaptırmasına cevaz verilmiş, riskli ve fideye gerektirebilecek böyle bir işin aşikâr edilerek yapılmasının uygun olmayacağı ifade edilmiştir. İbn Yûnus es-Sikillî, *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevvene* (Mekke-i Mükerrreme: Câmiatü Ümmü'l-Kura, 2015), 2/615. (Müt.)

yaptırırken bir canlının öldürülmesi durumunda hacamat yaptıran ihramlı fidye ödemesi gerekir; hacamat yapan için ise herhangi bir ceza gerekmez.⁷⁵

3.3.3. Şafîilerin Görüşü

Şafîiler, zaruret olmaksızın ihramlının hacamat yaptırabileceği görüşündedir. Şâfiî (ö. 204/820), el-Üm’de şöyle der; “İhramlı kişi, zaruret olmaksızın hacamat olur, tıraş olmaz dedi. Bunun üzerine (öğrencisi) buna dair delilin nedir? diye sorunca Şâfiî, bize Mâlik o da Yahya b. Said’den o da Süleyman b. Yesâr’dan haber verdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) (Veda Hacc’ında) Lahy-i Cemel’de ihramlı iken hacamat ettirdiğini belirtti.⁷⁶ Şâfiî’ye “biz yalnız zaruret durumunda ihramlının hacamat yaptırabileceğini belirtiyoruz” denildiğinde, Şâfiî, “İbn Ömer (r.a.) ve İmam Mâlik’ten bu minvalde görüş nakledildiği” belirtir. Ancak zaruret sebebiyle hacamat olup fidye verilmesini gerekli kılan görüş sahipleri bu hususta Şâfiî’ye muhalefet etmekten ziyade Hz. Peygamber’den (s.a.s.) gelen rivâyete karşı çıkmış ve hacamat uygulaması hakkında çelişkili ifadeler serdetmiş olmaktadır.⁷⁷

3.3.4. Hanbelîlerin Görüşü

Hanbelîler, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ihramlı iken hacamat yaptırdığına dair rivâyeti⁷⁸ esas almıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) başından hacamat yaptırması hacamat yaptırılan yerin de tıraş ettirilmesini gerektirir. Aksi mümkün değildir. Bu durumda Hz. Peygamber’in (s.a.s.) fidye ödediği nakledilmemiştir. Çünkü hacamat aleti ile sıkıntı giderilecek kadar başın geri kalmasına göre az miktarda saç kesilir.⁷⁹

Özetle belirtmek gerekirse âlimler, ihramlı bir kişinin mazeret sebebiyle başından ve diğer azalarından hacamat olabileceği, saçını kesmesi durumunda fidye ödeyeceği aksi halde fidye ödeme sorumluluğunun olmayacağını beyan etmişlerdir.

⁷⁵ el-Berâziî, *et-Tehzîb fi’l-İhtîşâri’l-Müdevvene* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 1/606.

⁷⁶ Muvatta’, “Savm” 10, “Hac” 23.

⁷⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 8/580.

⁷⁸ Muvatta’, “Savm” 10, “Hac” 23.

⁷⁹ Useymin, Muhammed b. Salih, *Şerhu’l-mümte’ alâ zâdi’l-müstenka’* (Dammam: Dârü İbnü’l-Cevzî, 2002), 7/119.

4. HACAMATÇININ İSTİHDAM EDİLMESİ VE BU İŞİNİN KARŞILIĞINDA ÜCRET ALMASI

4.1. Hacamat Karşılığında Ücret Alınmasına Cevaz Verenler

Hanefî, Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî fukahânın çoğunluğu hacamatın meslek olarak benimsenebileceği ve bu iş karşılığında ücret alınabileceği görüşündedir.⁸⁰ Bu husustaki delilleri şöyledir;

İbn Abbâs'dan (r.a.): Hz. Peygamber (s.a.s.) kendisinden kan aldırdı ve (bunu karşılığında) hacamat yapan kişiye ücretini verdi.⁸¹

Hacamatçılık, bina yapımı ve terzilik için meslek sahiplerinin ücretle tutulması gibi kişiye menfaat sağlayan mübah kabul edilebilecek (ücret mukabili yapılabilecek) bir iştir. Aynı zamanda insanların bir nevi tedavi olan bu uygulamaya ihtiyaçlarının olması ve bu işi her zaman gönüllülük esasına göre yapabilecek kişilerin bulunamayışı gibi bazı sebeplerden ötürü hacamat işinin meslek olarak icra edilmesi sütannenin ücretle tutulması gibi caiz kabul edilmiştir.⁸²

4.2. Hacamat Karşılığında Ücret Almaya Cevaz Vermeyenler

Hanbelîlerde bir görüşe göre hacamat işi karşılığında ücret almak caiz değildir. Şayet kendisine hacamat yaptıran kişiye herhangi bir sözleşme ve şart koşmaksızın bir ücret verilmişse bunu alır; hayvanlarının yemine, mesleğinin giderlerine harcar. Başka bir şekilde aldığı ücreti harcaması helal olmaz. Zâhirîler de aynı görüşe sahiptir.⁸³ Delilleri şöyledir;

Râfi' b. Hadîc (r.a.), Ben Hz. Peygamber'i (s.a.s.): "Kazancın en kötüsü gayri meşru ilişki karşılığında alınan mehir, köpeğin satılması karşılığında alınan para ve hacamat yapanın kazancıdır." buyururken işittim, demiştir.⁸⁴

⁸⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râîk*, 8/21; el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ' Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1994), 6/125; Şafîî, *el-Üm*, 7/185; İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 6/68.

⁸¹ Buhârî, "İcâre" 18. Rivayetin farklı bir tarikhinde "hacamat ücretinde bir kerahetin olduğunu bilseydi ücreti vermezdi" ziyadesi vardır. Cumhur, hacamat işleminden alınacak ücretin helal olduğu görüşündedir. Hacamat sebebiyle ücret alınmasını yasaklayıcı rivayetler olmakla beraber bu rivayetler hacamatçılığın haram değil en azından tenzihen mekruh olabileceğine hamledilmiş, hacamatçılığı meslek edinmenin düşük seviyeli bir iş olacağı ifade edilmiştir. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/536. (Müt.)

⁸² Vizâretü'l-evkâf ve ş-suûnî'l-İslâmiyye, *el-Mevsûâtü'l-fikhiyye el-Kuveyyiyye*, (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 2006), 17/18.

⁸³ İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir* 6/68; İbn Hazm, *el-Muḥallâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2010), 8/192.

⁸⁴ Müslim, "Müsâkât", 22. Hacamat mesleğinden kazanç elde etmeyi haram sayanlar bu ve benzeri rivayetler ile istidlal etmişlerdir. Mesele ihtilafı olup, selef ve halef ulemasının çoğunluğu hacamattan elde edilen kazancın haram olmadığı görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'in meşhur olan kavli de budur; Cumhurun delili ise yukarıda zikredilen İbn Abbâs (r.a.)

Râfi' b. Hadîc (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Hacamat yapanın aldığı ücreti pistir, köpeğin satışı karşılığında alınan para pistir, gayri meşru ilişki karşılığında alınan ücret pistir."⁸⁵

SONUÇ

Araştırmamız sonunda ulaştığımız hacamatla ilgili şer'î meseleler şunlardır;

- Hacamatın (insan sağlığına) birçok faydaları vardır.
- Hacamatın kuru ve yaş olmak üzere iki çeşit uygulaması vardır.
- Hacamatın temizliğe etkisi dolayısıyla abdesti bozan bir durum olduğu sabittir.
- Hacamat yaptırmanın orucu bozan bir etken olmadığı hususunda Hanbelîler hariç fıkıh bilginlerinin görüş birliği vardır. Hanbeliler, hacamatı yapan ve yaptırmanın her birisinin oruçlarının bozulacağı görüşünü benimsemişlerdir.
- Mazeret sebebiyle ihramlı bir kimsenin baş veya başka bir azasından hacamat yaptırması caiz olarak kabul edilmiştir. Bu işlemi sürdürürken saç kesilmesi durumunda fidye verilmesi gerekir. Saç kesilmeden yalnız hacamatın yaptırılması durumunda ise fidye gerekmez.
- Hanbelîler hariç fıkıh âlimleri, hacamatın meslek olarak edinilmesinin ve bu iş karşılığında ücret alınmasının caiz olacağı hususunda görüş birliği içerisindedir. Hanbeliler ise hacamat karşılığında ücret almayı helal kabul etmemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrrem) es-Saîdî (ö. 1189/1775). *Hâşiyetü'l-Adevî alâ' Kifâyetü't-ţâlîbi'r-rabbânî*. 1-2. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1994.
- Amîka, Bessam Hasan. *el-İlâc bi'l-hicâme*. Cidde: Künûzü'l-Ma'rife, 2008.
- Berâziî, Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kâsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî (ö. 430/1039). *et-Tehzîb fi'htişâri'l-Müdevvene*. 1-4. Thk. Ebü'l-Hasen Ferid el-Mezîdî, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2002.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, (v. 458/1066), *Sünen-i Beyhakî*, 1-11. Thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe (ö. 1230/1815). *Hâşîye ale'ş-Şerhi'l-kebîr*. 1-4. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010.
- Ebü Abdillâh, Muhammed b. İsmail, (v. 256/870). *Sahih-i Buhari*. 1-4. Thk. el-Buga, Mustafa. Beyrut: Dârü İbn Kesir el-Yemâme, 1987.

rivayetidir. Musa Şahin Lâşîn, *Fethu'l-münim şerhi Şahîhi Müslim* (Kahire: Dârü'ş-Şürûk, 2002), 6/300. (Müt.)

⁸⁵ Müslim, "Müsâkât" 22; Ebû Dâvûd, "İcâre" 22.

- Ebû Abdillâh, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (v. 179/795). *Muvatta'*. 1-2. Thk. Muhammed Fuad Abdülbakî. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sıkkîlî (ö. 451/1059). *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvene*. 1-24. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (v. 275/889). *Süneni Ebî Dâvûd*. 1-4. Thk. Sıdkî Cemil el-Attâr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2005.
- Ebû'l-Hüseyn, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyri (v. 261/875). *Sahih-i Müslim*. 1-8. Beyrut: Darü'l-Cil, 2010.
- Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî (ö. 285/899). *Ğarîbü'l-hadîs*. 1-3. Thk. Süleyman İbrahim Muhammed el-Ayid. Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kura, 2000. *Fevâid ve edrârü'l-hacâmeti's-sıhhiyye*. <https://www.hiamag.com>. (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri (v. 405/1014). *el-Müstedrek ala's-sahihayn*. 1-5. Thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- Havâcî, Yahya b. Nasır. *el-Hacâme fi davi'l-hadîsi'n-nebevî ve'l-mümâresetü't-tayyibe*. Mektebetü'ş-Şâmîle, 2012.
- Hâzmî, İbrahim b. Abdullah. *el-Hacâmetü ve ahkâmüha ve fevâiduhâ*. Riyad: Dârü's-Serîf, 1992.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064). *el-Muḥallâ*. 1-12. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 2010.
- İbn Hübeyre, Ebü'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî (ö. 560/1165). *İhtilâfû'l-e'immeti'l-erba'a ve ittifâkühüm*. 1-2. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350). *et-Ṭıbbü'n-nebevî*. Beyrut: Dârü'l-Hilâl, ts.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 682/1283). *eş-Şerḥu'l-kebîr*. 1-14. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1973.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (ö. 620/1223). *el-Muḡnî*. 1-15. Thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî v.dğr. Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887). *Sünen İbn Mâce*. 1-2. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1953.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1993.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî (ö. 970/1563). *el-Baḥrû'r-râiḳ şerhu Kenzi'd-dekâik*. 1-9. Nşr. Zekerıyyâ Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013.
- İbn Ubeyd, Hasan. *el-Hacame*. Cidde: Mektebetü'ş-Şâmîle, 2007.
- Kādî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî (ö. 422/1031). *et-Telkîn fi'l-fıkhî'l-Mâlikî*. 1-2. Thk. Muhammed es-Salis Müfid el-Ğalî, Mekke-i Mükerrreme: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1989.
- Karî', Hasan. *Seddü'l-hâce fi ahkâmi'l-hicâme*. Bahreyn: Mektebetü'ş-Şâmîle, 2004.

- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed (ö. 885/1480). *el-İnşâf fi marifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. 1-12. Thk. Muhammed Hamid el-fakî. Beyrut: Dârü İhyau'-t-Türâsi'l-Arabî, 1956.
- Münavî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî, (ö. 1031/1622). *Feyzü'l-ğadir şerhu'l-Câmi'i's-şâğir*. 1-6. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1972.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915). *es-Sünen*. 1-12. Thk. Hasan Abdülmünim Şelebî. Beyrut: Dârü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müürî (ö. 676/1277). *el-Mecmû' şerhu'l Mühezzeb*. 1-27. Thk. Adil Ahmed Abdülmecrud v.dğr. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090). *el-Mebsût*. 1-30. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820). *el-Üm*. 1-5. Beyrut: Dârü'l-Fikir, 1980.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (ö. 279/892). *Sünen-i Tirmizî*. 1-4. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dârü İhyau'-t-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Useymîn, Muhammed b. Salih (ö. 1422/2001). *Şerhu'l-mümti' alâ Zâdi'l-müstenki'*. 1-15. Thk. Ömer b. Süleyman el-Hafiyyan. Dammam: Dârü İbnü'l-Cevzî, 2002.
- Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye. *Mevsûatü'l-fikhiyye el-Kuweytiyye*. 1-45. Kuveyt: Dârü's-Selâsil, 2006.

Diğer Kaynaklar

- Aktaş, Ümit. "Akupunktur Tedavisi Nedir". <https://www.umitaktas.com>. (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstilahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Aytekin, Mehmet Ali. "Nebevî Tıp Arasında Zikredilen Hacamatın Fıkhi Hükmü". Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 48/48 (Aralık 2019), 197-226. <https://orcid.org/0000-0002-0318-7515>.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. kurul.diyaret.gov.tr. (Erişim tarihi: 04.12.2020).
- El-Meanî, "Yafuh", almany.com/ar/dict/ar-tr. (Erişim tarihi: 25.07.2020).
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. 2013.
- Fayda, Mustafa, "Cennetü'l-bakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 7/387.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449). *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 1-15. Thk. İbn Bâz v.dğr., Kahire: Dârü'l-Kütübü's-Selefiyye, 2015.
- İbn Yûnus es-Sıkkîlî, Ebû Bekir. *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevoene*. 1-24. Mekke-i Mükerrime: Câmiatü Ümmü'l-Kura, 2015.
- Köşe, Abdullah, "Hacamat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, 14/422.
- Lâşîn, Musa Şahin, (ö. 1430/2009). *Fethu'l-münim şerhi Şahîhi Müslim*. 1-10. Kahire: Dârü's-Şürûk, 2002.
- Sever, Mustafa. "Halk Tıbbı, Halk Hekimliği". Gazi Akademik Bakış Dergisi, 9/17 (Aralık 2015), 181 – 192. dergipark.ulakbim.gov.tr.
- Tekineş, Aydın. "Alternatif İslâmî tıp "Tıbb-ı Nebevî". Divan Dergisi, 3/4 (1998), s. 62-70.